

UPPLANDS FORNMINNESFÖRENING

Styrelsens berättelse över föreningens verksamhet arbetsåret 1941—1942

IN MEMORIAM.

Den 15 jan. 1942 avled f. riksbanksdirektör Gösta Roth, Upplands fornminnesförenings revisor sedan 1939. Född i Karlstad 1876 inträdde Roth efter i hemstaden avlagd studentexamen i Riksbankens tjänst och utnämndes efter skilda förordnanden till direktör för avdelningskontoret i Uppsala 1928, en post som han innehade till pensionstagandet 1941. Livligt kulturhistoriskt intresserad var dir. Roth varmt hängiven vår förenings verksamhet och torde under de senaste åren ha varit en av de trängaste deltagarna i föreningens sammanträden och utflykter. För det nit och intresse som Gösta Roth visat sitt revisorsuppdrag skall föreningen med tacksamhet och vördnad bevara hans minne.

STYRELSE.

Fornminnesföreningens styrelse har under arbetsåret 1941—42 utgjorts av följande personer:

- Landshövding S. Linnér, ordf.
- Professor Sune Lindqvist, Uppsala, v. ordf.
- Professor Rutger Sernander, Uppsala.
- Professor Otto von Friesen, Uppsala.
- Friherrinnan Wera von Essen, Salsta, Vattholma.
- Antikvarie Bengt Thordeman, Stockholm.
- Bibliotekarie Oskar Lundberg, Uppsala.
- Fabrikör Johan Larsson, Örbyhus.
- Bankdirektör Karl Arosenius, Enköping.
- Bankkamrer Fritz Sandelin, Uppsala, skattmästare.
- Biblioteksamanuens Gustaf Holmgren, Uppsala.

Landsantikvarie Nils Sundquist, Uppsala, sekreterare.
Intendent Nils Ålenius, Uppsala.
Rektor Wilh. Mattsson, Väddö.

Utsedda av Uppsala stad:
Lektor Folke Borg, Uppsala.
Redaktör Helge Gad, Uppsala.

Suppl. för de två sistnämnda:
Fil. lic. Karl Söderberg, Uppsala.
Faktor Hugo Johansson, Uppsala.

Verkställande utskott: Verkställande utskottet har haft följande sammansättning: Landshövding Linnér, ordf., prof. Lindqvist, bibliotekarie Lundberg, biblioteksamanuens Holmgren, skattmästaren och sekreteraren.

Revisorer: Föreningens revisorer hava varit bankdirektör Gösta Roth och godsägare Hugo Ruhngård med direktör Eric Wolrath och fru Jenny Lindgren som ersättare.

ÅRSSAMMANTRÄDE.

Sedan styrelsen hållit sammanträde 4 april 1941 hölls föreningens talrikt besökta årsmöte söndagen den 4 maj. Kl. 1 skedde samlings i Upplandsmuseet i Gustavianum, där intendent Nils Ålenius visade en utställning av nyförvärv från de båda senaste åren. Härefter samlades man i Museet för nordiska fornsaker, där landsantikvarie Sundquist demonstrerade en modell av en båtgrav från Valsgårde i Gamla Uppsala socken. I museisalen fanns vidare exponerad ett exemplar av Gustav Vasas bibel, tryckt i Uppsala 1541. I ett instruktivt föredrag redogjorde professor Natan Lindqvist för det märkliga bibelarbetet och betonade den stora betydelse detsamma haft för svenskt språk. Efter föredraget begåvo sig de församlade till domkyrkan, där landsantikvarie Sundquist i Gustavianska gravkoret höll en kort orientering över de av prof. J. G. Sandberg på 1830-talet utförda väggmålningarna ur Gustav Vasas historia och särskilt den som skildrar den historiskt märkliga

händelse, då Olaus och Laurentius Petri till konung Gustav överlämna det första exemplaret av bibelöversättningen. Domkyrkosysslomannen d:r Åmark demonstrerade därefter ärkebiskop Laurentius Petris grav, vilken befinner sig i domkyrkans högkor omedelbart intill ärkebiskop Söderbloms grav.

Kl. 3 samlades man till årsmötesförhandlingar å universitetets lärosal IV under landshövding Linnérs ordförandeskap. Föreningens tjänstemän landsantikvarie Sundquist och intendent Ålenius höllo med ljusbilder belysta föredrag över deras verksamhet i Uppland under det gångna arbetsåret. Ordf. framförde till då båda föredragshållarna föreningens tack för det arbete, de under nämnda tid nedlagt inom landskapets kulturminnesvård. Till vice ordförande efter professor Rutger Sernander, som av åldersskäl undanbett sig återval, valdes professor Sune Lindqvist.

Med anledning av att professor Sernander nu lämnade vice ordförandeskapet framförde ordf. landshövding Linnér föreningens varma tacksamhet för prof. Sernanders mångåriga och oegennyttiga arbete i föreningen på denna post och framställde förhoppningen att professor Sernander ännu många år måtte kvarstå som medlem av föreningens styrelse. Ordf. framhöll, att prof. Sernander gett föreningen vad ingen annan kunnat ge. Med den generositet, som är ett utmärkande karaktärsdrag hos honom, har han skänkt föreningen av sin rika insikt och inlevelse. Vid sidan av sin gåva att som den store föregångaren Linné kunna »koxa i naturen» har han haft förmågan att se vad människan genom sitt uppbyggnadsarbete gjort av naturen. Tal. hade vid olika tillfällen förnummit trollmakten av prof. Sernanders förmåga att för föreningens stora publik vid utflykterna levandegöra både vad naturen och människan danat. Han har förkroppsligat den idé, som är karakteristisk för Upplands fornminnesförening, nämligen att utgöra förbindelse mellan vetenskapen vid landets äldsta universitet och folket ute i de uppländska bygderna.

Till föreningens hedersledamöter valdes professor Oscar Almgren och häradshövding Nils Edling.

Kl. 5,30 e. m. samlades man till gemensam middag på Övre Gästis. Vid slutet av måltiden hyllade landshövding Linnér i ett tal föreningens patriark professor Oscar Almgren, som blivit kallad till hedersledamot. På tal:s förslag beslöts att telegram skulle avsändas till prof. Almgren uttryckande föreningens hyllning med »ett tack för ett livsverk av forskning och folklig upplysning».

Vid kaffet höll författaren fil. lic Einar Malm ett föredrag om »Albert Engström och Roslagen», ett livfullt kåseri, byggt på personliga sammanträffanden med Albert Engström och intim kännedom om den vida skärgårdsdomän, vars natur och människor Albert Engström så träffsäkert skildrat. Kåseriet väckte de närvarandes livliga bifall. I fortsättningen läste kand. Boris Persson på ett förtjänstfullt sätt några roslags-historier av Albert Engström, »Karl XII» samt »Isakssons död».

Den andre nyvalde hedersledamoten häradshövding Nils Edling, som varit förhindrad att infinna sig till middagens början, anlände senare och hälsades i hjärtliga ordalag av föreningens vice ordf. prof. Sune Lindqvist. Härpå framförde häradshövding Edling sitt tack för den mot honom visade hedern och föredrog vissa intressanta partier ur de uppländska domböcker från 1500-talet, vilka av häradshövding Edling utgivits och som på ett så rikt sätt belysa rättsförhållandena i vårt land under denna epok. Häradshövding Edling slutade sitt anförande med att höja en skål för det svenska rättsmedvetandet.

Därpå följde en uppskattad sånglig avdelning, varvid fru Gunhild Lindell sjöng ett antal sånger av Josef Eriksson, med text av bl. a. Olof Thunman, Gabriel Jönsson och Per Lagerkvist.

UTFLYKT.

Föreningens sedvanliga vårutflykt var 1941 förlagd till Sol-lentuna, Spånga och Bromma och företogs under mycket stor anslutning och under landsantikvariens färdledarskap sönda-

gen 25 maj. Efter samling vid Turebergs station bestogs Tunberget, där landshövding Linnér hälsade deltagarna, bland vilka fornminnesföreningen såg som sina gäster landshövding och fru Levinson samt f. landshövding Edén. Sekreteraren i Sollentuna hembygdsförening folkskollärare N. Göransson gav en orientering av traktens topografi, varefter Edsbergs slott vid Edsvikens strand besågs under ledning av ägaren förste hovmarskalken friherre Reinhold Rudbeck. Vid den s. k. Engelska parken demonstrerades fornlämningarna av fornvårdaren A. Steijer och vid hembygdsgården Härshby dess samlingar av folkskollärare Göransson. Vid Spånga kyrka redogjorde ordf. i Spånga fornminnes- och hembygdsgille rektor Olof Olsson för hembygdsgillet verksamhet och i kyrkan höll kyrkoherde A. H. Gwalli föredrag om kyrkobyggnadens och dess inrednings historia. I Bromma demonstrerades runstenen vid Ängby av landsantikvarie Sundquist och Stora Ängby slott samt Bromma 1100-talskyrka av ordf. i Bromma hembygdsförening tillsyningslärare A. Bergqvist. Efter framkomsten till Stockholm intogs gemensam middag på Strömsborgs restaurang, varvid landshövding Levinson till fornminnesföreningen framförde färdtagarnas tack för vad de under dagen fått se och höra. V. ordf. prof. Lindqvist framförde till Sollentuna, Spånga och Bromma hembygdsföreningar fornminnesföreningens tack för dagens rika innehåll.

ANSLAG OCH GÄVOR.

Fornminnesföreningen har under 1941 alltjämt haft förmånen att erhålla ekonomiskt stöd för sin verksamhet från myndigheter, vissa institutioner och enskilda. Uppsala läns landsting har som förut anslagit kr. 3,000, Stockholms läns landsting 1,600 och Uppsala stad 3,000. Direktör E. Tigerschiöld har som tidigare om åren till föreningens verksamhet överlämnat 100 kr. Ett antal gåvor ha under året överlämnats till föreningens arkiv och bibliotek. Från Uppsala läns vägstyrelseförening har, genom förvaltare Herman Killander, överlämnats en värdefull samling bilder från uppländskt vägvä-

sende under de senaste decennierna. Gåvor ha i övrigt mottagits av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien och Uppsala universitets bibliotek. Genom byten med andra fornminnesföreningar har biblioteket tillförts dessas publikationer.

FRÅN VERKSAMHETEN.

Beträffande föreningens verksamhet inom landskapets kulturminnesvård hänvisas till vad som nedan anföres under Tjänstemännens verksamhet. Medlemsvärvningen har fortsatts och ett flertal nya ortsombud utsetts för distribueringen av årsboken. Sammanlagda antalet ortsombud var 1 april 1942 118 st.

Tillsammans med Uppsala stads ungdomsgård Fyrisgården har fornminnesföreningen under höstterminen 1941 och vårterminen 1942 anordnat föreläsningkurser, »Lär känna Din stad!», i Uppsala stads historia och kulturhistoria. Kurserna, som rönt synnerligen livlig anslutning med 150—200 deltagare, har genom tillmötesgående från Uppsala universitet kunnat hållas å universitetet. Kursledare och huvudföreläsare har varit landsantikvarie Sundquist. Övriga föredragshållare ha varit domkyrkosyssloman Åmark, amanuens Ingrid Johansson, bibliotekarie Arvid Hj. Uggla och intendent Ålenius.

TJÄNSTEMÄNNENS VERKSAMHET.

Landsantikvarien.

Under förlidet arbetsår har landsantikvarien, som tillika tjänstgjort som sekreterare, redaktör för årsboken samt expeditionsföreståndare, handlagt ett stort antal ärenden, i huvudsak rörande forntiden och medeltiden. För Riksantikvarieämbetet har ett ej ringa antal yttranden rörande olika kulturminnesvårdsfrågor avgivits.

I Uppsala har landsantikvarien såsom sekreterare i Kommittén för tillvaratagande av fornfynd handlagt topografiska ärenden samt byggnadshistoriska undersökningar. En inventering med uppmätning av den representativa stenarkitekturen från

1600- och 1700-talen har påbörjats. En omfattande byggnads-historisk undersökning av Uppsala slott, särskilt lämningarna i Gröna kullen, har utförts.

På landsbygden har landsantikvariern utfört ett flertal kontroll- och undersökningsarbeten. Rörande *fortiden* ha undersökningar gjorts i följande socknar: Almunge, Alsike, Altuna, Bälinge, Danmark, Edsbro, Faringe, Gryta, Valbo, Junkil, Knivsta, Knutby, Lagga, Läby, Morkarla, Rashokil, Stavby, Uppsala-Näs, Vendel; rörande *medeltiden* i Funbo, Litslena, Odensala, Morkarla, Stavby och Ärentuna samt *nyare tiden* i Funbo, Gamla Uppsala och Vittinge.

Landsantikvariern har under året publicerat ett tiotal uppsatser av skiftande kulturhistoriskt innehåll samt hållit ett flertal föredrag i stad och på land. På inbjudan av Riksantikvarieämbetet, Svenska fornminnesföreningen och Konsthistoriska sällskapet höll landsantikvariern den 9 febr. 1942 å Statens Historiska Museum i Stockholm föredrag över ämnet »Uppsala domkyrka under medeltiden».

Intendenten.

Intendenten har tjänstgjort som föreståndare för Uplandsmuseet och konsulent vid de uppländska hembygdsföreningarna. Beträffande verksamheten vid Uplandsmuseet hänvisas till museistyrelsens berättelse.

Under året har på initiativ av Disastiftelsen bildats ett allmänt uppländskt landskapsgille, »Disa Gille», som sammanträdde för första gången den 3 februari. Beträffande sammankomstens förlopp samt stadgarna för den nya sammanslutningen hänvisas till årsboken Uppland 1941. Genom denna sammanslutning har skapats en fast samlingsdag för hembygdsvärdens män och kvinnor i landskapet, ävensom en ekonomisk stödorganisation för Disastiftelsen och hembygdsföreningarna, som i framtiden kan komma att få stor betydelse.

Intendenten har under året i större utsträckning än tidigare kunnat lämna hembygdsföreningarna, ävensom andra ideella föreningar, råd och hjälp i arbetet för hembygdsvärderna.

I mitten av mars månad igångsattes ett omfattande arbete för katalogisering och omordnande av Sydvästra Upplands kulturhistoriska förenings samlingar i Enköping. Det dittills använda katalogiseringssystemet nödvändiggjorde fullständig genomgång av samlingarna, bl. a. för att identifiera föremålen. Samtidigt ombesörjdes konservering av trä- och metallföremål. Dubletter m. m. utsorterades för att magasineras och undersökningar gjordes i syfte att fylla vissa luckor i föremålsbeståndet. Tack vare bl. a. anslag från Sparbanken i Enköping kunde utställningslokalerna genomgå en renovering. Föreningen anskaffade för de nya uppställningarna skärmar och hyllor, så beskaffade, att de kunna användas även efter en eventuell flyttning. Arbetet pågick oavbrutet hela sommaren, och den 16 september kunde föreningen åter öppna museet för allmänheten, vilket skedde med en högtidlighet i närvaro av landshövding Linnér. Arbetet med katalogiseringen fortgår.

I Altuna hembygdsförening har under sommaren arbetet med restaureringen av »Ol-Pers-gården» fortsatt. Tack vare ett anslag från Gustaf Adolfs-fonden och främst tack vare ett energiskt ungdomsarbete i orten, lett av föreningens sekreterare, har man under året kunnat fullborda restaureringen av den fasta inredningen.

Inom Godtemplarorden har igångsatts ett hembygdsstudium efter linjer, som utarbetats av intendenten. Beträffande denna verksamhet samt hembygdsföreningarnas arbete i övrigt hänvisas till årsboken Uppland 1941.

En ny hembygdsförening har bildats i Danderyd vid en sommarfest, vid vilken intendenten höll föredrag.

Ett antal hembygdsföreningar runt Stockholm ha sammanlutit sig till »Stockholmstraktens hembygds-krets», som särskilt har till uppgift att förmedla utbyte av studieledare m. m. mellan föreningarna. Fornminnesföreningen är representerad i styrelsen genom intendenten.

Intendenten har under året förutom uppsatser av kulturhistoriskt innehåll i pressen publicerat bl. a. »Bröderna Liljefors i Upsala» (Uplands nations årsbok 1941), »Olandsbygdens

äldsta timmerbyggnader» (Olandsbygden 1941), »På färdväg i Upland» (U. N. T:s julnummer 1941) och »Uplands äldsta timmersal» (Uppland 1941).

PUBLIKATION.

Föreningens årsbok UPPLAND — under redaktion av Nils Sundquist, Nils Ålenius och Helge Gad — utsändes vid årsskiftet till medlemmarna. Ur innehållet må anföras följande uppsatser: *Brillingefyndet* av Greta Arwidsson, *Upplands äldsta timmersal* av Nils Ålenius, *Uppländska märk- och mönsterdukar* av Marita Lindgren-Fridell, *Sankt Göran i Uppsala* av Mats Åmark, *En senkarolinsk adelsbegravning* av William Karlson, *En gravsten från Edsbro* av Nils Sundquist och *Levande kulturminnen* av Nils Dahlbeck. Serien Uppländska bygdemuseer fortsättes med *Söderby-Karls museum* av Nils Ålenius. Under samlingsrubriken *Från hembygdsarbetet* lämnas rapporter från lokalföreningarnas verksamhet.

VERKSAMHET NÄRA KNUTEN TILL FÖRENINGENS.

Trots av tidsläget försvårade yttre förhållanden ha de många hembygdsföreningarna ute i landskapet fortsatt sitt målmedvetna arbete till den uppländska hembygdsvårdens fromma. För den insats de sålunda gjort betygar Upplands fornminnesförening dem sin stora tacksamhet. Föreningen stannar också i tacksamhetsskuld till de många specialsammanslutningar, såsom Disastiftelsen, Stiftelsen Geijersgården, Kommittén för tillvaratagande av fornfynd i Uppsala m. fl., vilka genom sin verksamhet avbördat landskapsorganisationen ett flertal viktiga ärenden. Styrelsen vill erinra om den insats Disastiftelsen gjort dels genom sin den 2 febr. 1942 i Uppsala hållna spelmansstämma för allmogespelmän, till vilken icke mindre än ett 30-tal äldre och yngre uppländska spelmän mött upp, dels med sin genom gillesavgifter skapade fond, vars första avkastning tilldelats en för verksamt hembygdsarbete förtjänt uppländsk hembygdsförening. Fornminnesföreningen vill också erinra om

Upplands nations initiativ att anordna en representativ utställning av Olof Thunmans konst.

EXPEDITION, ARKIV M. M.

Föreningens expedition för utlösen av årsboken, biljettförsäljning till utflykter m. m. har alltså varit förlagd till sekreterarens bostad, Östra Ågatan 65 n. b.

Bibliotek och arkiv har under året väsentligt utökats, dels genom de ovan nämnda gåvorna, dels genom byten med andra fornminnesföreningar och hembygdsförbund. I vissa fall ha för verksamheten nödvändiga böcker inköpts. Föreningen vill lägga minnesgodta personer på hjärtat att skänka litteratur rörande landskapet Uppland till föreningens bibliotek.

EKONOMISK STÄLLNING.

Föreningens ekonomiska ställning är alltså bekymmersam. Föreningen är därför i största behov av att få behålla sina anslag från myndigheterna inom föreningens verksamhetsområde. Föreningen gläder sig dock åt att även det gångna verksamhetsåret ur medlemssynpunkt varit framgångsrikt, men vill rikta en uppmaning till alla medlemmar att bidra till utökandet av medlemsnumerären. Härigenom skulle det vara möjligt att ej behöva minska omfånget av publikationsverksamheten.

Föreningen vill slutligen till alla myndigheter, föreningar och enskilda, som under förlidit arbetsår på olika sätt lämnat verksamheten sitt stöd, rikta ett varmt tack för visad välvilja och förståelse.

Uppsala 18 maj 1942.

S. LINNÉR.

Ordf.

Nils Sundquist.

Sekr.